

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

IMPACT FACTOR : 5.7631 (UIF)

VOLUME - 13 | ISSUE - 8 | MAY - 2024

इ. ५वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये जीवनकौशल्ये विकसित होण्यासाठी विविध कार्यक्रमांची निर्मिती व त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

मृगया मोरे

प्रास्ताविक :-

विद्यार्थ्यांना सर्वांगीण विकास साधण्यासाठी प्रयत्न होत आहेत. अभ्यासक्रमाच्या पातळ्यांवरून सर्वकष स्वरूपात बदल होत आहेत. पाठ्यपुस्तकांतील बदलांची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी शिक्षकांना प्रशिक्षण दिले जाते. सध्या बालकेंद्रित अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेच्या माध्यमातून शिक्षण दिले जाते.

औपचारिक शिक्षणात विद्यार्थ्यांनी स्वानुभवातून शिकावे यासाठी जीवनोपयोगी व जीवन जगण्यास उपयोगी पडणारे अध्ययन अनुभव देणे आवश्यक आहे. म्हणून विविध संस्थांमधील अधिकारी वर्ग व शिक्षकांना आंतरराष्ट्रीय स्तरावर युनिसेफच्या मदतीने जीवन कौशल्ये शिक्षण प्रशिक्षण देण्यात आले. हे प्रशिक्षण घेतलेल्या तज्ञांच्या परिषद, पुणे या संस्थेने जीवन कौशल्य शिक्षण मार्गदर्शिका, तयार केली. जीवन कौशल्य शिक्षण प्रशिक्षण ही शिक्षकांना देण्यात आले. त्यामुळे जीवन कौशल्ये शिक्षण देवून विद्यार्थ्यांमध्ये जीवन कौशल्ये विकसित करण्याची जबाबदारी साहजिकच शिक्षकांवर आली.

व्याख्या :-

1. जीवनाच्या वाढ व विकासाच्या महामार्गावर प्रगती करण्याच्या दृष्टीने अध्ययन कर्त्यांच्या क्षमतांचा योग्य विकास करणे म्हणजे जीवन कौशल्य शिक्षण.
2. जीवन कौशल्यांचे शिक्षण म्हणजे व्यक्तींच्या स्वतःच्या मानसिक व शारीरिक सर्वोत्कृष्ट क्षमतांचा वापर करून त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास करणे होय.

जागतिक आरोग्य संघटनेने (who-world Health Organisation) १९९७ दहा मूलभूत जीवन कौशल्ये सांगितली आहेत. ती जीवन कौशल्ये खालील प्रमाणे

१. स्वःची जाणीव
२. समानुभूती
३. समस्या निराकरण
४. निर्णय क्षमता
५. परिणामकारक संप्रेषण
६. व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध
७. सर्जनशील विचार
८. चिकित्सक विचार
९. भावनांचे समायोजन
१०. ताणतणावांचे समायोजन

वरील प्रमाणे जागतिक आरोग्य संघटनेने व्यक्त केलेली जीवन कौशल्ये आहेत.

संशोधन समस्येचे शीर्षक :-

इ. ५वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये जीवनकौशल्ये विकसित होण्यासाठी विविध कार्यक्रमांची निर्मिती व त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१. इ. ५वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये जीवन कौशल्ये शिक्षण विषयक कौशल्यांची सद्यःस्थितीतील पातळी अभ्यासणे.
२. इ. ५वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये जीवन कौशल्ये विकसनासाठी कृतिकार्यक्रम विकसित करणे.
३. जीवन कौशल्ये विकसनासाठी विकसित केलेल्या कृतिकार्यक्रमाची परिणामकारकता अभ्यासणे.

संशोधनासाठी नमुना निवड :-

संशोधकाने संशोधनासाठी इयत्ता ५वी या इयत्तेस अध्यापन करणाऱ्या शिक्षकांचा समावेश सदर संशोधनात करण्यात आला आहे.

संशोधन साधन व तंत्राची निवड :-

सदर संशोधनाचे स्वरूप व उद्दिष्टे लक्षात घेऊन संशोधकाने निरीक्षणसूची या साधनाची व मुलाखत या तंत्राची निवड केली आहे.

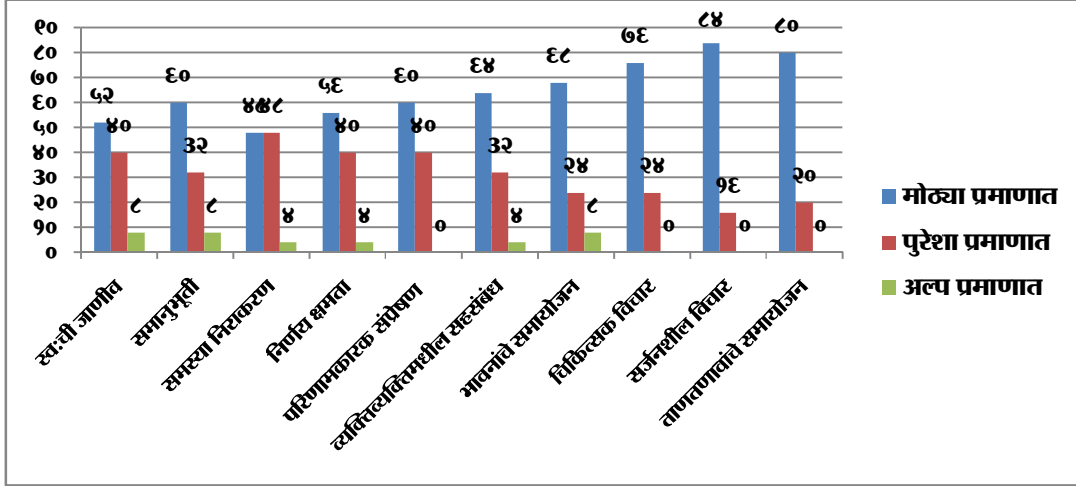
उपक्रमांची निर्मिती :

जीवनकौशल्यांच्या रूजवणुकीसाठी खालील उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आलेले होते.

१. स्वःची जाणीव : स्वतःची ओळख, कुटुंबातील सदस्यांची ओळख, घरात करावयाची कामे यावर चर्चा
२. समानुभूती : मित्राची ओळख, मित्रांच्या अडीअडचणी सोडविणे, मदत करणे.
३. समस्या निराकरण : एखादी समस्या देऊन ती समस्या कशी सोडवायची यावर बुद्धिमंथन, उदा: जत्रेत तुम्ही जर हरवला तर
४. निर्णय क्षमता : शाळेत अचानक आग लागली तर काय कराल?
५. परिणामकारक संप्रेषण : वर्गातील विद्यार्थ्यांबरोबर वेगवेगळ्या विषयावर संवाद
६. व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध
७. सर्जनशील विचार : गोष्ट पूर्ण करणे, नवीन गोष्ट तयार करून सांगणे
८. चिकित्सक विचार : एखादी गोष्ट कशी घडते यावर विचारमंथन
९. भावनांचे समायोजन
१०. ताणतणावांचे समायोजन

उपक्रम राबवल्यानंतरच्या निरीक्षणसूचीचे विश्लेषण :

क्र.	जीवनकौशल्ये	उपक्रम राबवल्यानंतर					
		मोठ्या प्रमाणात	शेकडेवारी	पुरेशा प्रमाणात	शेकडेवारी	अल्प प्रमाणात	शेकडेवारी
१	स्वःची जाणीव	१३	५२	१०	४०	२	८
२	समानुभूती	१५	६०	८	३२	२	८
३	समस्या निराकरण	१२	४८	१२	४८	१	४
४	निर्णय क्षमता	१४	५६	१०	४०	१	४
५	परिणामकारक संप्रेषण	१५	६०	१०	४०	०	०
६	व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध	१६	६४	८	३२	१	४
७	भावनांचे समायोजन	१७	६८	६	२४	२	८
८	चिकित्सक विचार	१९	७६	६	२४	०	०
९	सर्जनशील विचार	२१	८४	४	१६	०	०
१०	ताणतणावांचे समायोजन	२०	८०	५	२०	०	०

वरील कोष्टकावरून असे लक्षात येते की,

१. उपक्रम राबवल्यानंतर ५२ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये स्वची जाणीव मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ४० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात स्वची जाणीव आढळून आले.
२. उपक्रम राबवल्यानंतर समानुभूती ६० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ३२ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात समानुभूतीची जाणीव आढळून आले.
३. उपक्रम राबवल्यानंतर समस्या निराकरण हे जीवनकौशल्य फक्त ४८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ४८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात समस्या निराकरण हे जीवनकौशल्य आढळून आले.
४. उपक्रम राबवल्यानंतर निर्णय क्षमता ५६ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ४० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात निर्णय क्षमता आढळून आले.
५. उपक्रम राबवल्यानंतर परिणामकारक संप्रेषण ६० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ४० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात परिणामकारक संप्रेषण आढळून आले.
६. उपक्रम राबवल्यानंतर व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध फक्त ६४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. ३२ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात व्यक्तिव्यक्तिमधील सहसंबंध आढळून आले.
७. उपक्रम राबवल्यानंतर भावनांचे समायोजन जाणीव ६८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. २४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ८ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात भावनांचे समायोजन आढळून आले.
८. उपक्रम राबवल्यानंतर चिकित्सक विचार ० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. २४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ७६ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात चिकित्सक विचार आढळून आले.
९. उपक्रम राबवल्यानंतर ८४ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये सर्जनशील विचार मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. १६ टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात सर्जनशील विचार आढळून आले.
१०. उपक्रम राबवल्यानंतर ८० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये ताणतणावांचे समायोजन मोठ्या प्रमाणात आढळून आले. २० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये पुरेशा प्रमाणात तर ० टक्के विद्यार्थ्यांमध्ये अल्प प्रमाणात ताणतणावांचे समायोजन आढळून आले.

शिफारशी :

१. पाठ्यपुस्तकांमध्ये विविध पाठ्यांमध्ये जीवन कौशल्य शिक्षण व व्यवहाराची सांगड मोठ्या प्रमाणात घालावी
२. सर्वच शिक्षकांना जीवन कौशल्य शिक्षणाचे प्रशिक्षण द्यावे
३. जीवन कौशल्ये शिक्षणात विद्यार्थ्यांची क्षमता व कुवतीबरोबरच विद्यार्थी वयोगट व परिपक्वता यांचा विचार केला जावा
४. पाठ्यपुस्तकातून जीवनशिक्षण कौशल्यांबाबत जीवनोपयोगी ज्ञान व माहिती व समाजोपयोगी शिक्षण देणारे पाठ समाविष्ट करावेत
५. शालेय परिसर व पाठ्यपुस्तकांच्या अध्यापनात व सहशालेय उपक्रमांच्या माध्यमातून शिक्षकांनी जीवनकौशल्ये शिक्षण द्यावे
६. जीवन कौशल्यांच्या मांडणीत आणखी सलगता आणण्याचा प्रयत्न करावे.
७. प्राथमिक स्तरावर अभ्यासक्रमात अंतर्भूत केलेली जीवन कौशल्यांचे दृढीकरण शिक्षकांद्वारे करण्यात यावे. जीवन कौशल्यांचे दृढीकरण केल्याने विद्यार्थ्यांच्या अंगी जीवन कौशल्यांचा विकास होतो. त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास होण्यास मदत होईल.

८. जीवन कौशल्ये शिक्षण मार्गदर्शिका तयार करताना विद्यार्थ्यांच्या वयानुरूप , क्षमतेनुरूप भाषा, चित्रे आशय व मूल्यमापन पद्धती यांचा योग्य विचार करावा.

संदर्भग्रंथ सूची

1. **संपादक**, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद , पुणे **शिक्षक मार्गदर्शिका इ. ५ वी ते ७वी**
2. **संपादक**, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद , पुणे **जीवन कौशल्य शिक्षण मार्गदर्शिका इ. ५ वी ते ७वी**